

ХРОНИКА / CHRONICLE

КРЪГЛА МАСА: ПРЕДВЪЗРАЖДАНЕ И ВЪЗРАЖДАНЕ – ТРАДИЦИЯ, ПРИЕМСТВЕНОСТ, НОВАТОРСТВО ПАИСИЕВИ ЧЕТЕНИЯ 2022 (10–11 НОЕМВРИ)

A ROUND TABLE: THE PRE-REVIVAL AND REVIVAL – TRADITIONS, CONTINUITY, INNOVATION PAISII READINGS 2022 (10–11 NOVEMBER)

На 10 и 11 ноември 2022 г. се проведе **Научна конференция с международно участие** на Филологическия факултет при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, **посветена на 300-годишнината от рождението и 60-годишнината от канонизацията на Преподобни Паисий Хилендарски**. Под знака на Паисиевите четения се осъществи и ежегодно провежданата кръгла маса, този път под наслов „Предвъзраждане и Възраждане – традиция, приемственост, новаторство“. Събитието събра изявени учени и млади специалисти от СУ „Св. Климент Охридски“, ЮЗУ „Неофит Рилски“, ПУ „Паисий Хилендарски“, ШУ „Епископ Константин Преславски“ ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и Тракийския университет. Към кръглата маса се присъединиха и гости от страната и чужбина.

При откриването на кръглата маса проф. д.ф.н. Диана Иванова припомни концептуалната ѝ рамка и очерта насоките в дискуссионните полета. Предварително заявената проблематика имаше за цел да насочи вниманието на участниците към осветляване на актуални въпроси, свързани с развитието на българския книжовен език през Паисиевото и след-Паисиевото време. През 2022 г., когато честваме двете годишнини на **Преподобни Паисий Хилендарски**, четенията в негова чест напомнят, че делото и заветите му за духовно възраждане на българите не са забравени, а интересът към *История славянобългарска*, нейните преписи, преправки и редакции не само не стихва, но с разбираемо чувство за отговорност учените търсят и намират нови извори, с което разширяват хоризонта на своите изследвания и обогатяват паисиезнанието с откритията си.

Такъв новаторски характер имаше и тазгодишната кръгла маса, чието първото заседание започна с докладите, посветени на Паисиевата история. В доклада си „Преписи на Отец-Пантелеймоновата редакция на „История славянобългарска“: техники на промените“ Маргарет Димитрова (СУ „Св. Климент Охридски“) проследява връзките между последвалите преписи на редакцията на Паисиевата история, които прави през 1809 г в ръкописа си отец Пантелеймон, хилендарски проигумен. В резултат на направените сравнения авторката открива ясно очертаната група преписи, възхождащи към Влад-Гладичовия препис. Наред с това тя установява и преписи, които са встрани от тази група (Чехларовия и Бобчевия). Анализът ѝ показва, че почти всички преписвачи са въвеждали езиково-стилови промени и успешни проповеднически техники, за да приобщят към текста читатели и слушатели.

Траен интерес към Паисиевата история, нейните преписи, преправки и редакции проявява и Ат. Тошева (ПУ „Паисий Хилендарски“), този път в доклада си „Зографската история (История вкратце о болгарословенском народе) и българската възрожденска историография“. Авторката проследява връзките между Зографската, Паисиевата и Спиридоновата история, при което установява тяхната симбиоза в обогатения исторически разказ в преправките на „История славянобългарска“. Изтъква и някои дискуссионни въпроси относно влиянията между тримата възрожденски историци, общите извори и историографските им възгледи, довели до създаване на самобитни съчинения, в това число и анализираната компилативна редакция на Паисиевата история.

Интересна и малко позната страница от културната история на балканските народи през XVIII век отваря Лилия Илиева (ЮЗУ „Неофит Рилски“), която представи в резюме културната дейност на граф Сава Владиславич, далматински аристократ на руска дипломатическа служба (по времето на Петър Първи и Екатерина Велика), който насочва вниманието на владетелите на Русия към южното славянство. Има определени заслуги и за създадените връзки между Черногорското княжество и Русия, благодарение на които се осъществява и преводът на „Царството на славяните“ на Мавро Орбини на руски език, който Паисий използва като източник (наред с други извори) за „История славянобългарска“.

В програмата се очертаха и други взаимосвързани тематични полета с разработки на проблеми, свързани с традицията, приемствеността и новаторството в изграждането на новобългарския книжовен език.

Сред тях е докладът на Найда Иванова (СУ „Св. Климент Охридски“), която задълбочено и аналитично представи слабо разисквания в литературната история и в историческата лингвистика въпрос, свързан с ранната възрожденска поезия. След редица свои изследвания в тази насока, тя разшири

тематичната рамка с още един от ранните стихотворци в изследването си „За някои лингвостилистични особености на „Одата за Софроний“ (1813) от Димитър Попски в контекста на формирането на поетичния език в периода на първите стихотворци“. Макар и късно появила се (одата е отпечатана пет десетилетия след създаването ѝ), авторката подчерта, че поемата не губи актуалността си и влияе върху идеологическото и литературното развитие през 60-те години на XIX век. Творбата беше разгледана и в лингвистичен аспект – като източник за научните представи относно тенденциите в развитието на поетичния език от второто десетилетие на XIX в. В този контекст тя обръща внимание на изразеното в творбата, макар и имплицитно, самоопределяне на нейния създател като творчески субект, както и разбирането му за спецификата на поетичната реч. Въз основа на стиховата структура, езиковите и стилистичните особености Н. Иванова оценява одата като един от най-стойностните образци на поезията на първите стихотворци.

С не по-малък интерес беше посрещнат и представеният от Елена Гетова доклад под заглавие „Вестник „Стара планина“ (1876–1877) – лирика и преса в една журналистическа година“, чийто текст се оказва своеобразно продължение на поетическата тематика от предходния доклад. Авторката направи преглед на тематичния регистър на публикациите в контекста на важните за българите събития през 1876–1877 г. в издавания за кратко в Букурещ вестник с редактор Ст. Бобчев (под псевдонима С. Бежан), в който намират място и литературни текстове. В тази част от изследването си авторката подчерта интереса към поезията от страна на емигрантската интелигенция в едни от най-бурните времена в българската история.

Темата за традицията, съотнесена към Късното средновековие, намира място в доклада на Петя Карамфилова (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“) на тема „Евангелските цитати в среднобългарския превод на словата на Йоан Златоуст „Против юдеите“. Обект на проучване е българският превод на словата на Йоан Златоуст „Против юдеите“, част от сборника със Златоустови слова „Маргарит“, появил се през XIV век. Изследването е посветено на лексиката от евангелските цитати, като авторката прецизно представи преводната лексика в среднобългарския текст и съотнасянето ѝ към лексикалните единици в цитатите от различните редакции на славянския превод на Евангелието, съответно и към гръцкия текст.

Част от докладите бяха посветени и на проблемите на езиковото строителство през Възраждането. Благодарение на усилията на възрожденските просветители се осъществява по-нататъшното развитие и усъвършенстване на новобългарския книжовен език и на неговите функционални стилове. За това допринася дидактичната литература, включваща пособията с образци за делово общуване, каквито са малко изследваните възрожденски писмовници. Без съмнение, тяхното обстойно проучване осветлява ролята на този

вид книжнина за изграждането на книжовния език и за оформянето на епистоларния жанр, както и за повишаването на епистоларната култура на българите в онази епоха. По тази проблематика, разработвана в рамките на проект (под № КП-06-Н40/8, ФНИ към МОН), бяха представени няколко доклада.

В изнесения от Диана Иванова (ПУ „Паисий Хилендарски“) доклад на тема „Георги Икономов – Дупничанин и неговият „Краткий най-новий писмовник“ бяха представени структурата на писмовника и характерните му лингвистични черти. Въз основа на тези данни авторката определя текста като компилативен, а източника или източниците – като руски. В обсега на изследването са и образците от личната кореспонденция, като най-впечатляващи са любовните писма. Това показва, че през 50-те години на XIX век вече навлиза европейската гражданска епистоларна култура и етикеция, носеща знака на нов тип лични отношения. В заключение авторката подчертава, че утилитаризмът на възрожденската епоха с нейната философия за полезност, смисленост и прагматичност насочва книжовниците да създават учебна литература според потребностите на времето. С оглед на това писмовниците се оказват онези полезни книги, които издигат общата, езиковата и епистоларната култура на българите.

Радетел на риториката е и Добри Войников, чиято фигура изпъква през третата четвърт на XIX век като един от активните строители на новобългарския книжовен език. Той се включва в обучението по „писмописание“ с учебниците си „Сборник от разни съчинения“ (1860) и „Ръководство за словесност с упражнения“ (1875), в които разглежда теоретично „слога“ на писмата и представя съответните образци. В доклада си „Приносът на Д. Войников в теорията и методиката на писмописанието“ Кина Вачкова се спира на двата важни подхода на автора при съставянето на посочените помагала – с оглед целта на обучението и според нагласите на ползвателите им (за какво се подготвят – за писари или за ритори и поети). В резултат на анализа на двете съчинения авторката изтъква заслугите на Д. Войников в теорията и методиката на „писмописанието“, както и за формирането на епистоларния стил.

Обект на изследване на съвместния доклад на Надка Николова и Мийрям Салим (ШУ „Еп. Константин Преславски“) е „Нов турско-български писмовник“, второ обновено и допълнено издание от Стоил Попов и Иван Чорапчиев (1873). Анализира се подробно предговорът към него, който предоставя информация за писмовника като търсен и високо ценен учебник в българските училища – с 63 образца за писма: търговски, административни и лични. При представянето на кореспондентите авторките обръщат внимание на факта, че част от получателите на писма са българи, а останалите са административни лица (мюсюлмани), ползващи османотурски език. Регис-

трираните антропониими и топоними показват силно изразената българска адаптация на подбраните от съставителите османотурски наименования.

В доклада си „Взгледите на Анастас Гранитски за изграждане на българския книжовен език“ Детелина Овчарова разглежда две творби на автора – превода „За търговско писмописание“ (1858) и „Руско-български разговори“ (1878). Целта на доклада е да се проследи еволюцията във възгледите на автора, като се направи анализ на морфологичните норми в двете произведения, темпорално отдалечени две десетилетия. Резултатите показват, че някои от употребените черковнославянски форми в първото произведение от 1858 г. са изоставени в „Руско-български разговори“ (1878) и заменени с норми, съответстващи на общите развойни тенденции през третата четвърт на XIX век, но същевременно в езика на автора присъстват и диалектни форми, което показва, че българският език е все още в процес на нормативно изграждане.

До подобни изводи стига и Теодора Илиева в своя доклад „Щрихи от идиолекта на Стоян Михайловски“, изследвайки ранното творчество на белетриста, поета, баснописеца и полемиста Ст. Михайловски. Лингвистичният анализ показва, че наред с новобългарските морфологични форми авторът употребява и архаични форми. В многопластовата лексикална система авторката също отбелязва съжителство на съвременни и традиционни форми, израз на което са лексикално-семантичните варианти, а в словообразуването – деривативните дублети.

Маргарита Гергинова (СУ „Св. Климент Охридски“) в доклада си „Към слабо проучените жанрове на Българското възраждане (езикови особености на некролога и на писмото като израз на филологически идеи)“ представи интересна и малко изследвана от лингвистична гледна точка проблематика. В изложението си авторката се спря на основните езикови и жанрови особености на некролозите, структурната и съдържателната им специфика; обособяването им като самостоятелен жанр – процеси, започнали през втората половина на XIX век и повлияни от западноевропейските модели. В заключителната част на доклада беше подчертано значението на некролозите за оформянето на нов жанр, модерен и отдалечен от традиционния средновековен модел.

Както е известно, въпросът за пътищата и начините за изграждането на общ за всички български книжовен език се превръща в централен в езиковите дискусии през XIX век. В рамките на тези дискусии се откроява и диалектоложката проблематика. В своя доклад „Из историята на българската диалектоложка терминология през Възраждането“ Мария Мицкова разглежда отношението на книжовниците към диалектите в два аспекта – като градивен материал на книжовния език и като обект на научно изследване. Важен е изводът на авторката, че възрожденските книжовници оценяват високо

ресурсите на народното словесно богатство, откъдето черпят елементи, които влигат в книжовния език, вкл. и в терминологичния му състав. С това те полагат основите на българската диалектология като наука и на нейния метаезик.

В доклада на Владислав Миланов (СУ „Св. Климент Охридски“) „Възрожденските текстове в обучението на студентите българисти: предпоставки за преосмисляне на класически научни хипотези“ си дават среща теорията и методиката, приложени в един споделен, плодотворен преподавателски подход в обучението по историческа лингвистика. На основата на анализ от проведено анкетно проучване, целящо проверка на нагласите на студентите по определени дискуссионни проблеми във връзка с книжовноезиковото строителство, авторът обобщава резултатите от работата им с възрожденски текстове. Напълно обективни са констатациите му, че анкетите от такъв характер дават ориентир за нови подходи в преподаването, за да се засили интересът към възрожденската книжовноезикова проблематика, а от друга страна, предоставят възможността студентите да изказват мнения и да бъдат активни участници в научните дискусии.

На кръглата маса се оформиха няколко тематични блока, върху чиято проблематика се пренесоха и дискусиите. Бяха подчертани заслугите на българската интелигенция за рецепцията на европейските просветенски идеи и прилагането им на родна земя – за светско образование и за изграждането на книжовния език на демократична основа. В тях ясно се очертах тенденциите в градивните процеси на книжовноезиковия развой, съчетал живата говорима реч с предходната писмена традиция. В заседанията се изнесоха непознати факти, свързани с книжовното наследство, изтъкна се ролята на възрожденските книжовници за изграждането на нормативната система на книжовния език, за обогатяването му с лексика от различни източници и за неговата интелектуализация. Представиха се филологическите възгледи и особеностите на езика на познати и по-малко познати възрожденски автори, търсещи пътя към единен и общ за всички българи книжовен език.

Част от докладите имаха интердисциплинарна и интеркултурна насоченост, което даде възможност да се представят творци и творби в по-широк контекст, но на този фон се изтъкна индивидуалното и уникалното им присъствие в културното и в книжовноезиковото поле, а съпоставителният анализ позволи да се наблюдават сходни или контрастни езикови явления.

Многоаспектното изследване на възрожденските процеси е приносно за различни области на историческата лингвистика: паисиезнанието, ранната възрожденска поезия, писмовниците като основа на епистоларната култура,

появата на нови жанрове, терминообразуването, съчетаването на теорията и прагматиката в дидактичната литература, методиката в учебния процес през Възраждането. Популяризирането на резултатите от изследванията ще позволят осъвременяването на познанията по историческа лингвистика с нови факти в променящия се научен дискурс.

Диана Иванова / Diana Ivanova

✉ Проф. д.ф.н. Диана Иванова
dpivanova@abv.bg

✉ Prof. D.Sc. Diana Ivanova
dpivanova@abv.bg